

TEISINGUMAS IR TARPTAUTINĖ TEISĖ

Saulius Katuoka

Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos
Tarptautinės ir Europos Sąjungos institutas
Elektroninis paštas skatuoka@mruni.eu

Pateikta 2024 m. rugsėjo 10 d., parengta spaudai 2024 m. lapkričio 8 d.

DOI: 10.13165/JUR-24-31-2-09

Santrauka. Straipsnyje analizuojamas teisingumo reiškinyje jo santykiyje su tarptautine teise. Teisingumo reiškinyje pradėjo formuotis gilioje senovėje. Pirmas iš autorių teisingumo terminą pavartojo Aristotelis. Hugo Grotius teisingumo idėją bandė pagrįsti per teisingo karo prizmę. Šiai dienai teisingumo koncepcija yra tarptautinės teisės mokslininkų akiratyje. Straipsnyje nagrinėjami tokie aktualūs klausimai kaip teisingumo ir tarptautinės teisės santykis. Teigiama, kad tarp šių dviejų reiškinių egzistuoja glaudus ryšys. Išskiriamas labai svarbus šiuolaikinės teisės bruožas – sutartinis teisingumas. Atsakoma į klausimą, ar teisingumas yra tarptautinės teisės šaltinis. Nagrinėjamos teisingumo įsiliejimo į tarptautinę teisę formos. Išskiriamos ir apibūdinamos teisingumo taikymo formos: teisingumas *infra legem*, teisingumas *praeter legem*, teisingumas *contra legem*. Pateikiamos išvados. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad teisingumo idėja formavosi palaipsniui. Galima konstatuoti, kad XVII–XVIII amžiuose teisingumo idėja buvo paplitusi įvairiose valstybėse. Teisingumas tarptautinėje teisėje traktuojamas kaip tarptautinės teisės šaltinis. Norminis teisingumo kaip tarptautinės teisės šaltinio pagrindas yra įtvirtintas Tarptautinio Teisingumo Teismo statuto 38 straipsnyje. Atsižvelgiant į teisingumo koncepciją, kai kurias tarptautinės teisės normas būtina pakoreguoti. Tai padaryti įpareigoja susiklosčiusi tarptautinė situacija.

Raktiniai žodžiai: teisingumas; tarptautinė teisė; tarptautinės teisės šaltinis; sutartinis teisingumas; teisingumas *infra legem*; teisingumas *praeter legem*; teisingumas *contra legem*.

Įvadas

Su socialinių mokslų daktaru, advokatu Algimantu Dziegoraičiu buvome kolegos, pedagogai, netrumpą laiką dirbę Mykolo Romerio universitete. Susitikę su gerbiamu Algimantu aptardavome aktualias teises problemas. Plati daktaro A. Dziegoraičio erudicija leido diskutuoti ir teisinės valstybės, teisės principų ar Lietuvos valstybės sąrangos klausimais. Kai 2005 metais, balandžio 8 dieną visuotiniame advokatų susirinkime buvo priimtas Lietuvos advokatų etikos kodeksas, Algimantas pasidžiaugė, kad kodekse buvo įtvirtinta nuostata, įpareigojanti advokatą, ginantį kliento teises ir interesus, veikti vadovaujantis teisingumo interesais. Sykiu Algimantas apgailestavo, kad teisingumo principui kaip vienam iš pagrindinių teisės pradų tiek įstatymo leidėjas, tiek teisės mokslininkai ir teisės praktikai Lietuvoje kol kas nepakankamai skiria dėmesio. Prisimindamas malonias bendravimo su kolega akimirkas, norėčiau iš dalies užpildyti spragą, susijusią su teisingumo koncepcija, ypač su jos taikymu tarptautinėje teisėje. Tenka pasakyti, kad teisingumo samprata pradėjo populiarėti XVII amžiaus pradžioje. Stephen Humphreys teigimu, jau XVIII amžiaus viduryje Anglijoje susiformavo taip vadinamoji „teisingumo kultūra“. Teisingumo kategorija aptinkama įvairiuose rašytiniuose šaltiniuose: teisėje, religijoje, politikoje ir net poezijoje. Dievo įstatymas yra teisingumas, krikščionių sąžinė vadovaujasi teisingumu, žmonių gerovė yra teisingumas, teismo jurisdikcijos pagrindas – teisingumas. Šiuos ir panašius teiginius galima aptikti įvairiuose Anglijos šaltiniuose net XVII amžiuje¹.

Šiuolaikinės tarptautinės teisės doktrinoje teisingumo analizei skiriama nemažai dėmesio. Šia tema yra išleista keletas monografijų. Vienas iš pirmųjų šiuolaikinių tyrinėtojų buvo V. D. Degan, dar 1970 metais išleidęs monografiją *Teisingumas ir tarptautinė teisė*². Iš kitų autorių paminėtina K. Titi, kuri 2021 metais išleido monografiją *Teisingumo funkcionavimas tarptautinėje teisėje*³. Be abejonės, būta ir daugiau autorių, kurie nagrinėjo teisingumo koncepciją tiek monografijose, tiek moksliniuose straipsniuose ar net disertacijose⁴. Šiais autoriais remiamasi nagrinėjant atskirus teisingumo aspektus.

Tarptautinės teisės doktrinoje pripažįstama, kad vienas iš pirmųjų autorių, iškėlusius teisingumo idėją, buvo Hugo Grotius. Vienas iš pagrindinių H. Grotius kūrinių, išleistas 1625 metais, buvo trys knygos *De Jure Belli ae Pacis* (liet. *Karo ir taikos teisė*). Knygos pavadinimas atskleidžia, kad H. Grotius pirmiausia rūpėjo karo klausimai. Būtent šiose knygose autorius bandė suderinti karo ir teisės klausimus, visų pirma iškeldamas teisingumo idėją. Apskritai teisingo karo koncepcijos pradininku laikomas Aristotelis, tačiau, Haroldo Šinkūno ir Izoldos Isokaitės-Valužės teigimu, dauguma mokslininkų, aiškinusių H. Grotius

1 Plačiau apie teisingumo kultūrą Anglijoje žr.: Stephen Humphreys, „Equity before „Equity“, *The Modern Law Review* 86, 1 (Jan 2023): 1–37.

2 V. D. Degan, *L'équité et le droit international* (M. Nijhoff, 1970), 275.

3 Catherine Titi, *Function of Equity in International Law* (Oxford, 2021).

4 Lorenzo Maniscalcen, „The Concept of Equity in Early Modern Legal Scholarship“ (Doctoral dissertation, London, 2018).

mintis apie karą, pripažįsta jo teisingo karo koncepcijos svarbą⁵. Autorius teisingo karo koncepciją grindė remdamasis trimis teiginiais: 1) teisingas karas yra savignyos priemonė; 2) teisingas karas yra priemonė apsaugoti turtus; 3) teisingas karas siejamas su nuostolio atlyginimu ir atsakomybe. Paskutinės dvi priemonės traktuojamos kaip teisingumo atstataymas.

Galima konstatuoti, kad teisingumo koncepcijos pradmenys skinasi kelią ir Lietuvos teisinėje sistemoje. Pavyzdį šioje srityje rodo teismai. Antai, Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarime, priimtame 2012 m. rugsėjo 25 d. „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 30¹ straipsnio antros dalies (2007 m. gruodžio 13 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, nurodyta, kad teismai, vadovaudamiesi teise, privalo nenusižengti iš Konstitucijos kylantiems teisingumo ir protingumo imperatyvams, privalo priimti teisingą sprendimą ir šitaip įvykdyti teisingumą (nutarimo 4.3 punktas)⁶.

1. Teisingumo ir tarptautinės teisės santykis

Siekiant detaliau suprasti teisingumo koncepciją, būtina išnagrinėti teisingumo ir tarptautinės teisės santykį. Analizuojant šį klausimą, pirmoji tezė, dėl kurios nekyla abejonių ir kurią pagrindžia V. Lowe, kad tarp teisingumo ir tarptautinės teisės egzistuoja glaudus ryšys⁷. Šie du reiškiniai lemia ir papildo vienas kitą. Neretai teisingumo idėjai atsirasti ir išsivirtinti tarptautinėje teisėje reikia nemažai laiko. Pirmiausia kyla diskusijos dėl pačio reiškinio koncepcijos ir tik po to, kai koncepcijai pritariama, atsiranda, reikia tikėtis, teisingos tarptautinės teisės normos.

Pateiktinas pavyzdys, kaip atsirado ir vystėsi atvirosios jūros institutas kaip tarptautinės jūrų teisės dalis. Pirmiausia, doktrinų lygiu vyko kova tarp dviejų koncepcijų, kuriomis grindžiamas atvirosios jūros statusas. Dar 1608 m. H. Grotius išleido veikalą *Mare liberum*, kuriame pagrindė atvirosios jūros idėją. Pagrindiniai H. Grotius teiginiai apie atvirąją jūrą buvo tokie: nei jūrų, nei vandenynų negalima savintis; vandenynai yra bendri visiems ir jie negali tapti kažkieno nuosavybe. 1635 m. Ioannis Seldeni išleido knygą *Mare Clausum*, kurioje grindė idėją, kad jūros ir vandenynai gali priklausyti atskiroms valstybėms, kai yra susiformavusi valstybės viešpatavimo atskirose jūrose praktika.

Reikia pabrėžti, kad šią knygą autorius parašė įsakius karaliui Karoliui Pirmajam.

5 Indrė Isokaitė-Valužė ir Haroldas Šinkūnas, *Hugo Grocijaus teisinės ir politinės minties įtaka tarptautinės teisės raidai. Kelyje į Konstituciją* (Vilnius, 2022), 78.

6 „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 25 d. nutarimas“, *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 113-5737.

7 Vaughan Lowe, „The role of equity in international law“, *Australian Yearbook of International Law* (1988–1989): 54. Kai buvo spausdinamas V. Lowe straipsnis, Australijoje vyravo nuomonė, kad teisingumas skiriasi nuo teisės. Teiginius, kad teismai sukurs bendrą teisingumo ir teisės modelį, šios krypties šalininkai vadino susiliejimo klaida. V. Lowe yra Kembridžo universiteto profesorius. Straipsnis išspausdintas *Australijos metiniam tarptautinės teisės žurnale*.

H. Grotius idėjos nugalėjo, tačiau norminį tarptautinės teisės pagrindą jos gavo tik priėmus 1982 m. JTO jūrų teisės konvenciją⁸. Šios konvencijos 87 straipsnyje nurodoma, kad atvira jūra yra atvira visoms valstybėms, tiek pakrantės, tiek neturinčioms priėjimo prie jūros. Taigi H. Grotius norminiam teisingos koncepcijos patvirtinimui prireikė beveik keturių šimtmečių. Tai, kad ši koncepcija yra priimtina daugumai valstybių, liudija ir Konvencijos šalių skaičius. Šiuo metu Jūrų teisės konvencijos šalys yra 169 subjektai⁹.

Gali kilti klausimas, ar visada buvo laikomasi teisingumo koncepcijos kuriant naujas tarptautinės teisės normas. Norint atsakyti į šį klausimą būtina analizuoti kiekvieną tarptautinės teisės institutą, kiekvieną tarptautinės teisės normą. Pastaruoju metu kyla klausimas, ar buvo laikomasi teisingumo koncepcijos kuriant ir įkūrus Jungtinių Tautų organizaciją. Daug autorių linkę manyti, kad JTO įkūrimą lydėjo esminiai tarptautinės teisės pažeidimai¹⁰.

Pavyzdžiui, nurodomas neteisingas Saugumo Tarybos kaip vienos iš pagrindinių JTO institucijų formavimas. Šiuo metu Saugumo Tarybą sudaro penkiolika JTO narių, iš kurių penkios valstybės yra nuolatinės narės, o dešimt kitų narių yra renkami Generalinės asamblėjos. Penkių nuolatinė saugumo tarybos narių išskyrimas yra akivaizdus valstybių suverenios lygybės principo pažeidimas. Galima suprasti JTO įkūrimo laikotarpį – pasibaigus Antrajam pasauliniam karui išryškėjo valstybių indėlis siekiant pergalės prieš fašistinę Vokietiją. Remiantis tuo, šioms valstybėms buvo suformuluota pareiga užtikrinti taiką ir saugumą viso pasaulio mastu. Kai kurių tyrėjų nuomone, didesnė atsakomybė suponuoja tam tikras privilegijas¹¹.

Nuolatiniam Saugumo tarybos nariams pagal Jungtinių Tautų Chartiją buvo suteikta teisė pasinaudoti veto teise. Tokią teisę nuolatiniam Saugumo tarybos nariui suteikia Chartijos 27 straipsnis, jame nurodyta, kad Saugumo tarybos sprendimai priimami 9 tarybos narių balsų dauguma, įskaitant ir vienodai balsavusių visų nuolatinė tarybos narių balsus. Taigi, akcentuoti du Saugumo tarybos momentai: nuolatiniai Saugumo tarybos nariai ir veto teisės jiems suteikimas, manytina, yra aiškus suverenios lygybės, taip pat ir teisingumo principo pažeidimas. Šis pažeidimas tampa akivaizdus analizuojant nuolatinės Saugumo tarybos narės Rusijos veiksmus pastaruoju laikotarpiu. Rusijos valstybės geopolitiniai tikslai nustelbia taikos pasaulyje palaikymo misiją. Pažeidžiamas ne tik suverenios lygybės principas, bet ir patys JTO veiklos tikslai ir principai.

8 Plačiau apie atvirosios jūros institutą žr.: Saulius Katuoka, *Tarptautinė jūrų teisė* (Vilnius, 1997), 127–150.

9 „United Nations Convention on the Law of the Sea“, United Nations Treaty Series, žiūrėta 2024 m. spalio 27 d., https://treaties.un.org/pages/ViewDetailsIII.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXI-6&chapter=21&Temp=mtdsg3&clang=_en.

10 Hans Kelsen, atkreipdamas dėmesį į šio principo svarbą, dar 1944 metais įspėjo apie galimus suverenios lygybės principų pažeidimus tarptautinėse organizacijose.

11 Alex Ansong, „The Concept of Sovereign Equality of States in International Law“, *GIMPA Law Review* 2, 1 (2016): 31.

1.1 Ar teisingumas yra tarptautinės teisės šaltinis?

Tarptautinės teisės šaltinių analizei doktrinoje skiriama nemažai dėmesio. Tarptautinės Teisės doktrinoje tarptautinės teisės šaltinio sąvoka atskleidžiama trimis aspektais: teisės šaltinis formos prasme, teisės šaltinis materialine prasme, teisės šaltinis pažintine prasme¹².

Galima konstatuoti, kad egzistuoja visuotinis kaip tarptautinės teisės šaltinio visose tarptautinės teisės šaltinių rūšyse teisingumo pripažinimas. Norminis šio teiginio pagrindas slypi Tarptautinio Teisingumo Teismo statuto 38 straipsnyje. Būtent šiame straipsnyje įtvirtintas tarptautinės teisės šaltinių sąrašas. Straipsnyje nurodoma, kad sprenddamas ginčus Tarptautinis Teisingumo Teismas taiko: a) tarptautines konvencijas, tiek bendrąsias, tiek specialiąsias; b) tarptautinius papročius kaip bendrosios praktikos įrodymus; c) civilizuotų tautų pripažintus bendrosios teisės principus; d) teismų sprendimus ir visos teisės įvairių tautų kvalifikuotų specialistų doktriną kaip pagalbinę priemonę teisės normoms nustatyti. Taigi, remiantis Statuto 38 straipsniu galima teigti, kad tiesiausiai keliu teisingumas ateina į tarptautinę teisę per bendrųjų teisės principų kategoriją. Tačiau tai dar ne viskas. Statuto 38 straipsnio antras punktas nurodo, kad teismas gali spęsti bylą vadovaudamasis *ex aequo et bono* taisykle. Taigi, Statuto 38 straipsnio antras punktas leidžia teigti, kad jame taip pat įtvirtintas norminis teisingumo taikymo pagrindas. Teisingumo teismo diskrecijoje atsiranda galimybė taikyti teisingumą. Teigtina, kad teisingumas Tarptautinio teismo praktikoje taikomas sprendžiant įvairaus pobūdžio ginčus.

Manytina, kad yra įvairūs keliai, kurie leidžia teisingumo koncepciją įtraukti į tarptautinę teisę. Anastasios Gourgourinis teigimu, galima išskirti net penkias įsiliejimo teisingumo koncepcijos į tarptautinę teisę kryptis. Taigi, teisingumas įsilieja į tarptautinę teisę per: a) konkrečias sutartis, kurios įtvirtina teisingumo koncepciją; b) tarptautinę paprotinę teisę, kuri patvirtina teisingumo koncepciją; c) bendruosius tarptautinės teisės principus, išskiriant teisingumo principą kaip bendrąjį teisės principą; d) teismų ir arbitražų sprendimus, kuriuose remiamasi teisingumo koncepcija; e) tarptautinės teisės doktriną, vadovaujančių tarptautinės teisės specialistų išvalgas teisingumo koncepcijos srityje¹³.

Reikia akcentuoti, kad tarptautinę teisę kodifikuojančiose sutartyse neretai įtvirtinama teisingumo koncepcija, nurodanti įvairius teisingumo taikymo variantus. Dažnai įtvirtinamas bendras reikalavimas laikytis teisingumo idėjos ar įtvirtinamas vadinamasis korekcinis teisingumas, kai formuluojamos konkrečios elgesio taisyklės, konkretūs standartai. Sveikintina, kad vienas iš pagrindinių tarptautinės jūrų teisės šaltinių, JTO jūrų teisės konvencija, tarp daugybės straipsnių įtvirtina teisingumo koncepciją. Antai jau konvencijos preambulėje nurodoma, kad vadovaujantis teisingumo ir lygių teisių principais bus skatinama pasaulio tautų ekonomika ir socialinė pažanga, ir tai bus daroma laikantis Jungtinių Tautų tikslų ir principų. Tenka pasakyti, kad teisingumo kriterijus yra įtvirtintas Jūrų teisės

12 Placčiau apie tarptautinės teisės šaltinio sąvoką žr.: Saulius Katuoka, *Tarptautinės teisės šaltiniai* (Vilnius, 2013), 29–34.

13 Anastasios Gourgourinis, „Delineating the Normativity of Equity in International Law“, *International Community Law Review* 11, 3 (2009): 340.

konvencijos straipsniuose, reglamentuojančiuose jūros erdvių delimitavimo klausimus. Pavyzdžiui, konvencijos 74 straipsnis, reglamentuojantis išskirtinės ekonominės zonos delimitavimą, nurodo, kad išskirtinė ekonominė zona delimituojama vadovaujantis tarptautine sutartimi, kuria siekiama įtvirtinti teisingą sprendimą.

Teisingumo kriterijus įtvirtintas reglamentuojant įmokų ir mokesčių klausimus už tarptautinio jūros dugno išteklių eksploatavimą ar kontinentinio šelfo eksploatavimą už 200 jūrmylių ribos. Pavyzdžiui, konvencijos 82 straipsnyje nurodoma, kad įmokos ir mokesčiai mokami per instituciją, kuri paskirsto juos valstybėms remdamasi teisingo padalijimo kriterijumi. Vyraujančia nuostata reikėtų laikyti valstybės pareigą visus ginčus spręsti vadovaujantis teisingumo pagrindu. Tokią nuostatą įtvirtina Jūrų teisės konvencijos 59 straipsnis, kuriame nurodoma, kad konfliktas tarp pakrantės valstybių ir kitų valstybių dėl teisių ir jurisdikcijos suteikimo išskirtinėje ekonominėje zonoje turi būti sprendžiamas teisingumo pagrindu.

Tarp teisingumo principo ir suverenios lygybės principo yra glaudus ryšys. Šie principai vienas kitam nepriešpastatomi, tačiau Tarptautinėje aplinkos apsaugos teisėje išryškėjo naujos tendencijos. Tarptautinėje aplinkos teisėje, B. Čučkovič manymu, dažnai suteikiamas prioritetas teisingumui, o ne lygybei. Diferenciacija tarp valstybių vykdoma tiek nustatant pareigas, tiek įtvirtinant atsakomybę. Ne visos valstybės vienodai prisideda prie aplinkos apsaugos blogėjimo ir labai skiriasi individualiais gebėjimais spręsti aplinkos problemas, dėl to ir reikalinga diferenciacija¹⁴.

Labai svarbu, kad teisingumo koncepciją pripažintų ir taikytų tarptautiniai teismai. Analizuojant tarptautinių teismų sprendimus galima išskirti kelias teisingumo koncepcijos taikymo ypatybes. Konstatuotina, kad beveik visi tarptautiniai teismai ir arbitražai reikalaui esant vadovujasi teisingumo koncepcija. Tą faktą patvirtina įvairaus lygio tarptautinių teismų praktika. Dar 1903 metais Britanijos ir Venesuelos komisijos teisėjas Aroa Mines bylos sprendime suformulavo tokias nuostatas: 1) kadangi klausimas nagrinėjamas tarptautinėje komisijoje, komisija įsteigta remiantis tarptautine sutartimi, ji vadovausis tarptautine teise; 2) priimdama sprendimą komisija vadovausis teisingumo koncepcija, nes tarptautinė teisė atitinka teisingumą ir yra įkvėpta teisingumo principo¹⁵.

Antra ypatybė teismų darbe – tarptautiniai teismai ir arbitražai leidžia ginčo šalims formuojant savo poziciją ginčo klausimu remtis teisingumo koncepcija. Todėl klausimas, ar teisingumas yra tarptautinės teisės šaltinis, M. B. Akehurst svarstymu, yra pernelyg formalus, ypač tada, kai tarptautiniai teismai pripažįsta ir visuotinai taiko teisingumą¹⁶.

Manytina, kad tarptautiniai teismai privalo remtis teisingumo koncepcija konstatuodami *non liquet* problemą ir priimdami atitinkamą sprendimą. Jungtinių Tautų Teisingumo teismo teisėja Rosalyn Higgins rengė konsultacinę išvadą atsakydama į Generalinės

14 Bojana Čučkovič, „From equality towards equity and Differentiated responsibilities: a contemporary international environmental law perspective“, *Analī Pravnog fakulteta u Beogradu, godina 67, 3* (2019): 56.

15 „Aroa Mines Case (on merits)“, *Reports of International Arbitral Awards IX* (1903): 444. https://legal.un.org/riaa/cases/vol_ix/402-445.pdf.

16 Michael Akehurst, „Equity and general principles of law“, *International & Comparative Law Quarterly* 25, 4 (1976): 801.

Asamblėjos pateiktą klausimą, ar pagal tarptautinę teisę grasinimas panaudoti branduolinią ginklą arba jo panaudojimas yra leidžiamas bet kokiais aplinkybėmis. Teisėja R. Higgins konsultacinėje išvadoje minėtu klausimu pateikė atskirąją nuomonę pabrėždama, kad teismas, remdamasis egzistuojančia teise, susiduria su *non liquet* problema, tai reiškia, kad nėra konkrečios tarptautinės teisės normos, kurios pagrindu teismas atsakytų į esminį klausimą, kada branduolinio ginklo panaudojimas būtų laikomas teisėtu ar ne¹⁷.

Teigtina, kad teismas gavęs klausimą privalo atsakyti net ir tuo atveju, kai negalima pasiremti konkrečia tarptautinės teisės norma. Šiuo atveju, konstatavęs *non liquet* problemą, teismas privalo remtis bendraisiais teisės principais ir tuo remdamasis užpildyti teisės spragą. Taigi, *non liquet* problema gali būti išsprendžiama bendruoju teisės principu kaip visuotinai pripažintu tarptautinės teisės šaltiniu. Taigi, atsakant į klausimą dėl branduolinio ginklo panaudojimo, buvo galima remtis teisingumo koncepcija ar teisingumo principu kaip bendruoju teisės principu.

V. Đ. Degan tarptautinėje teisėje išskiria tris galimus teisingumo koncepcijos taikymo variantus. Pirmame variante V. Đ. Degan išryškina autorius, kurie teigia, kad tarptautinės teisės taikymas savaime yra teisingas. Teisingas dėl to, kad tarptautinė teisė *ipso facto* yra teisinga. Iš tikrųjų tarptautinės teisės normų atsiradimas – tai tarptautinės teisės subjektų, visų pirma valstybių ir tarptautinių organizacijų, valių suderinimo rezultatas. Derinant tarptautinės teisės normų turinį dažniausiai laikomasi konsensuso principo. Laikantis šio principo buvo rengiama 1982 m. JTO jūrų teisės konvencija. Sunku įsivaizduoti atvejį, kad valstybė, mananti, kad formuluojama tarptautinės teisės norma yra neteisinga, sutiktų su šios normos formuluote. Konsensusas nėra laikomas neteisingu, nors jis derinamas laikantis kompromiso. Taigi, apibendrintina, kad tarptautinės teisės normų kūrimo procesas parodo, kad tarptautinėje teisėje egzistuoja sutartinis teisingumas. Tai reiškia, kad bet koks grasinimas jėga arba jos panaudojimas sudarant sutartį yra negalimas. Tokios sutartys, kurios buvo priimtos panaudojant jėgą ar grasinant jėga, remiantis Vienos konvencijos dėl tarptautinių sutarčių teisės 52 straipsniu, bus negaliojančios. Galima teigti, kad galiojančios sutartinės nuostatos gali būti tobulinamos, kai konstatuojamas prieštaravimas teisingumo koncepcijai. Šiuo atveju sutarties tobulinimas yra sutarties šalių reikalas. Taigi priartėjama prie antrosios grupės autorių, kurie linkę manyti, kad teisingumo taikymas gali būti siejamas su galimybe išeiti iš pozityvios teisės normų turinio, jeigu yra teisingumo koncepcijos pažeidimai.

Trečioji autorių grupė laikosi nuomonės, kad teisingumas turi būti taikomas aiškinant tarptautinės teisės normas. Aiškinant konkrečią tarptautinės teisės normą galimi įvairūs normos aiškinimo variantai. Todėl, V. Đ. Degan nuomone, susidūrus su keliais konkrečios teisės normos aiškinimo variantais, privalo remtis teisingumo koncepcija, pasirinkti tinkamiausią teisingumo požiūriu teisės normos aiškinimo variantą¹⁸.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad teisingumo koncepcija yra nuolatiniame tarptautinės

17 Plačiau apie Teisingumo Teismo konsultacinę išvadą žr.: Michael Akehurst ir Peter Malanczuk, *Šiuolaikinis tarptautinės teisės įvadas* (Vilnius: Eugrimas 2000), 412–417.

18 Plačiau apie teisingumo taikymo variantus žr.: Degan, *supra note*, 2: 26–29.

teisės mokslininkų akiratyje, tą patvirtina monografijų, studijų, mokslinių straipsnių gausa šia tema. Tačiau kyla klausimas, ar negalima jau šiame etape žengti kito žingsnio teisingumo koncepcijos stiprinimo link. Turimos galvoje teisingumo koncepcijos ar tiesiog teisingumo principo kodifikaciją. Kai kurie mokslininkai yra už bendrųjų teisės principų kodifikavimą, taip pat ir teisingumo principo. Yra ir abejojančių ir nusistačiusių prieš šio instituto kodifikaciją. Straipsnyje įrodyta, kad teisingumo koncepcija turi norminį pagrindą egzistuoti tarptautinėje teisėje, tačiau Tarptautinio Teisingumo Teismo statuto 38 straipsnio antros dalies nuostatos leidžia teismui išspręsti ginčą vadovaujantis *ex aequo et bono* nuostata tik valstybėms sutikus. Taigi valstybės kaip pagrindiniai tarptautinės teisės subjektai galėtų išspręsti teisingumo principo kodifikavimo problemą. Maloniai nuteikia tai, kad Tarptautinės teisės komisijos darbo planuose buvo numatytos diskusijos bendrųjų tarptautinės teisės principų tematika. Tarptautinės teisės komisija 70 sesijoje (2018 metais) numatė temą „Bendrieji teisės principai“ ir paskyrė specialų pranešėją šiuo klausimu Marcelo Vázquez-Bermúdez. Jau perskaityti keli pranešimai šia tema, komisija patvirtino 11 pagrindinių išvadų. Štai keletas svarbesnių išvadų. Visų pirma, patvirtinta, kad bendrieji teisės principai yra tarptautinės teisės šaltinis. Antra, principas gali egzistuoti, jei jis pripažįstamas tarptautinės bendrijos. Trečia, bendraisiais teisės principais galima remtis, kai tarptautinės teisės normos nesprenžia konkretaus klausimo ar jį sprendžia tik iš dalies¹⁹.

Reikia konstatuoti, kad kol kas principų sąvokos klausimu pateikiamos bendros nuostatos ir kol kas nekeliamas klausimas dėl principų kodifikavimo. Taip pat reikia pasakyti, kad Komisija 2022 metais patvirtino naują temą „Papildomos priemonės nustatant tarptautinės teisės normas“ ir paskyrė specialų pranešėją Ch. C. Jalloh. Pranešėjas šiomis temomis padarė keletą išvadų, kurios dar nebuvo aprobuotos Komisijos. Vienoje iš išvadų jis apibrėžė bendrus kriterijus, kuriais remiantis galima konstatuoti tarptautinės teisės normas. Tokiais kriterijais laikomi: 1) kriterijų reprezentatyvumas; 2) argumentavimo kokybė; 3) ekspertų žinios; 4) šalių sutarimas; 5) valstybių ar kitų subjektų teigiamas požiūris; 6) mandatas institucijos, turinčios teisę konstatuoti²⁰.

Buvo minėta, kad Komisija dar neaprobavo visų išvadų, tačiau atsižvelgiant į išvadas galima konstatuoti, kad pripažįstant tarptautinės teisės normas reikšminga valstybių nuomonė. Taigi, jeigu būtų sprendžiamas teisingumo principo kodifikavimo klausimas, suinteresuotų šalių, taip pat valstybių nuomonė būtų vienas iš svarbiausių argumentų sprendžiant šį klausimą.

19 Visas Tarptautinės teisės komisijos išvadas tema „Bendrieji teisės principai“ žr.: „Report of the International Law Commission, Seventy-fourth session (24 April–2 June and 3 July–4 August 2023), A/78/10, Chapter IV General principles of law“, 11–35.

20 Visas išvadas žr.: „Report of the International Law Commission, Seventy-fourth session (24 April–2 June and 3 July–4 August 2023), A/78/10, Chapter VII. Subsidiary means for the determination“, 61–63.

2. Teisingumo taikymo formos

Tarptautinės teisės doktrinoje visuotinai pripažįstama, kad yra tokios teisingumo taikymo formos: 1) teisingumas *infra legem*; 2) teisingumas *praeter legem*; 3) teisingumas *contra legem*. Apžvelkime šias tris teisingumo taikymo formas.

Teisingumas *infra legem*

Ši teisingumo taikymo forma siejama su tarptautinės teisės normų, kuriose yra įtvirtinti teisingumo taikymo pagrindai, taikymu. Minėtos tarptautinės jūrų teisės normos, kuriose yra įtvirtintos teisingumo nuostatos. Be abejonės, šios nuostatos turi būti taikomos. Tačiau nei vienoje sutartyje nėra įtvirtintas imperatyvus nurodymas, kada reikia taikyti teisingumą. Teisingumo taikymas yra apsisprendimo reikalas. Ar tai būtų nagrinėjantis ginčą teisėjas, ar ginčo šalis, – jie turi teisę spręsti, ar argumentuoti savo poziciją remiantis teisingumo kriterijais.

Aišku, kad sprendžiant ginčą negalima nuvertinti teisinių argumentų. Teisinis argumentas dažniausiai grindžiamas konceptualia tarptautinės teisės sistema, egzistuoja tikslūs teisinio argumento įrodinėjimo standartai. Nepaisant to, teisingumo taikymas nesusiaurina teisinių argumentų. Teisinio argumento papildymas teisingumo nuostatomis leidžia išplėsti tyrimo apimtį ir pasiekti maksimaliai teisingą sprendimą²¹. Tačiau teisingumo taikymas neužsibaigia sprendimo priėmimu. Lieka išspręsti ne mažiau svarbų klausimą, užtikrinantį teisingą sprendimo vykdymą. Taigi, ir vykdant sprendimą turi būti kreipiamas dėmesys į teisingumo koncepciją ir laikomasi teisingumo nuostatų standartų.

Teisingumas *praeter legem*

Frazė *teisingumas praeter legem* gali būti suprantama kaip teisingumas už teisės ribų. Kiekvienos teisės sistemos tikslas – reglamentuoti svarbiausius santykius nepriklausomai nuo to, ar tie santykiai yra susiklostę valstybės viduje ar už valstybės ribų. Suprantama, kad visiškai įgyvendinti šio tikslo nei viena teisės sistema negali. Todėl galima konstatuoti, kad teisėje yra žinomas toks reiškinys kaip teisės spraga. Teisės spraga (lot. *lacuna legis*) suprantama kaip teisės nuostatų nebuvimas reguliuojant tam tikrus santykius. Teisės spragos priežastys įvairios. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas nurodo, kad teisės spraga gali atsirasti dėl įvairių priežasčių, *inter alia*, dėl teisėkūros klaidų, taip pat dėl to, kad atitinkamas teisėkūros subjektas tų santykių nesureguliuavo sąmoningai²². Be abejonės, teisės spragos egzistuoja ir tarptautinėje teisėje, dėl to tarptautinės teisės doktrinoje ginčų nekyla. Neaiškumų atsiranda atsakant į klausimą, kas ir kaip gali užpildyti teisės spragas. Taigi, pirmiausia atsakytina į klausimą, kas gali užpildyti tarptautinės teisės spragą. Atsakymas: tie subjektai, kurie turi teisę priimti tarptautinės teisės normas. Tai valstybės ar tarptautinės organizacijos. Tiek valstybių, tiek tarptautinių organizacijų pastangomis teisės spragos gali būti užpildytos dviem būdais: priimant tarptautinę sutartį arba suformuojant paprotinę normą. Konstatuotina, kad, esant poreikiui, tarptautiniai papročiai susiformuoja

21 Lowe, *supra note*, 7: 72.

22 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimo (*Valstybės žinios*, 2006, Nr. 88-3475, atitaisymas – 2006.12.16, Nr.: 137) 6.2.3 punktus.

gana greitai. Tarptautinėje teisėje neretai naudojamas terminas „vienalaikė“ paprotinė teisė, kai dėmesys sutelkiamas ne į pastovią valstybių praktiką kaip papročio elementą, o parodykinama valstybės *opinio juris* ir pripažįstama, kad būtent šis papročio elementas yra esminis²³. Tokio tipo papročių gausu tarptautinėje jūrų teisėje. Tenka konstatuoti, kad tarptautiniai teismai sprendžia ginčus, aiškina tarptautinės teisės normas, tačiau neturi teisės kurti ar priimti naujas tarptautinės teisės normas. Tarptautiniai teismai ir arbitražai neturi teisės priimti precedentą kaip savarankišką, pagal *common law* teisės šaltinį. Net remiantis Tarptautinio Teisingumo Teismo statuto 38 straipsniu teismų praktika traktuojama kaip pagalbinis tarptautinės teisės šaltinis, atskleidžiantis tarptautinės teisės normos turinį, o ne suformuluojantis naują teisės normą.

Reikia pasakyti, kad kai kurie tarptautinės teisės specialistai, pavyzdžiui, P. Malanczuk manymu, „teisėjai gali kurti ir naują teisę“. Todėl, jo požiūriu, abejotina tezė, kad teismo sprendimai laikomi tik pagalbine priemone²⁴. Tačiau autorius vis dėlto laikosi nuomonės, kad tarptautinės teisės normų kūrėjai yra valstybės ir tarptautinės organizacijos.

Kartais gali susidaryti įspūdis, kad teismas savo sprendimu iš esmės suformulavo naują taisyklę, naują tarptautinės teisės normą. Šiuo aspektu labai įdomus Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimas Korfu sąsiaurio byloje. Tai pirmoji byla, kurią išnagrinėjo minėtas teismas. Byloje, kurio ginčo šalimis buvo Didžioji Britanija ir Albanija, teismas savo sprendime konstatavo Albanijos pareigą pranešti apie žinomus pavojus laivybai, kurie kyla realizuojant taikaus plaukimo teisę. Taigi, Albanijos valstybė privalėjo perspėti Didžiąją Britaniją, kad Korfu sąsiauris yra užminuotas²⁵. Akcentuotina, kad jokiaje tarptautinėje sutartyje iki Teismo sprendimo nebuvo tokios taisyklės, kuri įpareigotų valstybes pranešti apie pavojus laivybai teritorinėje jūroje. Tačiau manytina, kad ši teismo sprendimo nuostata nėra už teisės ribų. Kodėl? Reikalas tas, kad tarptautinėje teisėje jau buvo susiformavusios paprotinės normos, kuriose buvo nurodyta, kad pakrantės valstybė negali daryti kliūčių užsienio laivams taikiai plaukti teritorine jūra, ir kad valstybė atsako, jei jos teritorijoje užsieniečiui neteisėtais veiksmais padaroma žala. Taigi, Teisingumo Teismas, formuluodamas sprendimą Korfu sąsiaurio byloje, galėjo nurodyti paprotinės teisės normas. Tokios nuomonės laikosi V. Lowe²⁶ ir autorius jo nuomonei pritaria. Tenka konstatuoti, kad teismai kartais susiduria su *non liquet* problema. Tokiu atveju pirmiausia teismai privalo ją konstatuoti. Šios problemos konstatavimas – teisės spragos nustatymas. Minėta, kad visais atvejais *non liquet* problema turi būti išspręsta. Sprendimas galimas remiantis bendraisiais teisės principais, taip pat teisingumo principu.

Teisingumas contra legem

Ši teisingumo taikymo rūšis yra bene sudėtingiausia, nes kelia nemažai fundamentalių klausimų. Juk visose teisinėse sistemose idealas yra teisinė valstybė. Tiek valstybių vidaus teisė, tiek tarptautinė teisė palaiko teisinės valstybės koncepciją. Vienas iš teisinės valstybės

23 Plačiau apie tai žr.: Akehurst ir Malanczuk, *supra note*, 17: 75–76.

24 Akehurst ir Malanczuk, *supra note*, 17: 82.

25 „L'arrêt de la Cour International Justice. 9 avril 1949. Détroit de Corfou. 1949“, 4–32.

26 Lowe, *supra note*, 7: 79.

požymių yra teisės viršenybė ir jos užtikrinimas. O *contra legem* atveju pasisakoma prieš teisę, teisės norma yra keičiama. Pasakytina, kad šiuo atveju keičiama neteisinga teisės norma, taigi pasisakoma ne prieš teisę apilai, o prieš neteisingą teisės normą. Ar yra užfiksuotas norminis pagrindas teisingumo *contra legem* atveju? Atsakymas aiškus. Tarptautinio Teisingumo Teismo statuto 38 straipsnio antras punktas nurodo, kad „teismui nedraudžiama spręsti bylos *ex aequo et bono*, jei šalys su tuo sutinka“.

Taigi galima konstatuoti, kad jei *contra legem* atvejį taiko teismai, tai būtina taikymo sąlyga – ginčo šalių sutikimas. Kai *contra legem* atvejį taiko valstybės, tai be šalių sutikimo turi būti šalių sutartinis pagrindas, aptariantis galimą *contra legem* taikymo atvejį.

Kokiais atvejais *contra legem* gali taikyti teismai? Aišku, kad tokių atvejų negalėtų būti daug. Nėra nei vienos bylos, kurioje būtų buvęs taikomas *ex aequo et bono* principas. V. Lowe savo teoriniuose apmąstymuose išskiria du dirbtinius atvejus, kai *contra legem* gali taikyti teismai. Pirmas atvejis susijęs su teisėjo pozicija. Nors jis gali priimti sprendimą remdamasis pozityvios teisės požiūriu ir teisiniais argumentais, tačiau toks sprendimas teisėjo netenkina teisingumo koncepcijos požiūriu. Šiuo atveju teisėjo vidinis įsitikinimas verčia laikytis teisingumo koncepcijos.

Antrasis atvejis siejamas su šalių interesų tenkinimu, kai ginčo šalims reikia sprendimo pagal teismo suformuluotas elgesio taisykles. V. Lowe teigimu, šių taisyklių pagrindu ir būtų išspręstas konkretus ginčas²⁷. Pateiktas antras *contra legem* atvejis, manytina, labai panašus į teisės spragos užpildymą arba į teisingumo *praeter legem* taikymo atvejį. Teigtina, kad *contra legem* taikymo atvejai gali būti siejami su poreikiu siekti teisingumo eliminuojant pozityvios teisės neteisingą normą ir pritaikant bendruosius teisės principus. Pritaikyti bendruosius teisės principus ar sukurti naujas teises taisykles nėra tapatu. Manytina, kad teismai tarptautinėje teisėje nėra teisėkūros subjektai. Jeigu V. Lowe pateikia hipotetinius *contra legem* atvejus, tai L. A. Sifurova pateikia realius pavyzdžius iš *contra legem* galimo taikymo, tiksliau, iš galimo netaikymo. Pirmą pavyzdį autorė pateikia nagrinėjama tarptautinio terorizmo problemą. Jos svarstymu, literatūroje pateikiama nuomonė, teisinanti terorizmą kaip reiškinių. Tam tikros etninių, socialinių ar politinių interesų turinčios grupės, negalėdamos pasiekti esminių joms išylančių problemų sprendimo įprastais būdais ir metodais, imasi teroristinių veiksmų, grįsdami juos teisingumo idėjomis. Tokia mintis dažniausiai skamba teisinant teroristinius aktus²⁸.

Islamistų grupuotė „Hamas“ iš Gazos ruožo per teroristinį išpuolį prieš Izraelį 2023 m. spalio 7 dieną pagrobė apie 240 žmonių, 1200 žmonių per išpuolį buvo nužudyti. „Hamas“ teigia, kad jie yra laisvės kovos judėjimas, siekiantis išlaisvinti palestiniečius iš okupacijos ir sugrąžinti didelę Izraelio valstybės užimtos teritorijos dalį palestiniečiams. Būtent taip ir grindžia teroristinį išpuolį „Hamas“ grupuotė. Nuo 2007 m. „Hamas“ perėmė valdžią Gazos ruože, kuriame gyvena 2,3 milijonai palestiniečių²⁹.

27 Lowe, *supra note*, 7: 67.

28 Лариса Сифурова, Александровна. *Справедливость в международном праве* (Москва, 2000), 16.

29 Plačiau apie „Hamas“ grupuotę žr.: „Kas yra „Hamas“ ir ar palestiniečiai ją remia?“, 15min.lt, 2023 m. spalio 10 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktuali/pasaulis/kas-yra-hamas-ir-ar-palestinieciai-ja-remia-57-2124928>.

Visuose tarptautinių organizacijų (ESBO, JTO, Europos Tarybos) dokumentuose, reglamentuojančiuose terorizmą, teroristiniai veiksmai nepriklausomai nuo to, kur ar kieno jie vykdomi, yra smerkiami, taip pat pabrėžiama, kad terorizmas kaip reiškinys negali būti pateisinamas. Tačiau su terorizmu būtina kovoti laikantis legitimųjų priemonių³⁰, taip pat ir teisingumo koncepcijos.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad tarptautinėje teisėje susiformavo esminės nuostatos, draudžiančios naudoti jėgą ar grasinti jėga. JTO Chartijos 2 straipsnyje nurodoma, kad visos narės tarptautiniuose santykiuose privalo susilaikyti nuo grasinimo jėga ir jos panaudojimo tiek prieš kurios nors valstybės teritorinį vientisumą arba politinę nepriklausomybę³¹. Jėgos naudojimas negali būti pateisintas, išskyrus tuos atvejus, kuriuos numato JTO Chartija. Jėga gali būti panaudota Saugumo tarybos sprendimu, kai tai reglamentuoja Chartijos VII skyrius. Chartijos 51 straipsnyje taip pat įtvirtinta prigimtinė teisė imtis individualios ar kolektyvinės savignyos, jei vykdomas ginkluotas užpuolimas.

Jungtinių Tautų pastangomis buvo pasiektas susitarimas ir 1974 metais Generalinė Asamblėja patvirtino agresijos apibrėžimą. Apibrėžimas buvo sukonstruotas dviem būdais, pirmiausia pateiktas bendras agresijos apibūdinimas. Agresija – tai valstybės ginkluotos jėgos panaudojimas prieš kitos valstybės suverenitetą, teritorinį vientisumą ar politinę nepriklausomybę. Toliau agresijos sąvoka patikslinta išvardinant veiksmus, kuriuos galima fiksuoti kaip agresijos aktą. Tai valstybės okupacija ir aneksija, valstybės teritorijos bombardavimas, jūros uosto blokada, ginkluotųjų pajėgų užpuolimas, teritorijos suteikimas kitai valstybei suteikiant galimybę vykdyti agresiją prieš trečią valstybę, ginkluotų gajų ir grupių siuntimas į kitą valstybę vykdyti ginkluotus užpuolimus³². Analogiškas agresijos apibūdinimas pateikiamas ir Tarptautinio baudžiamojo teismo statute. Šiame statute agresija traktuojama kaip nusikaltimas, už kurį numatoma tarptautinė atsakomybė. Tarptautinio baudžiamojo teismo statute 25 straipsnio 3 dalyje nurodoma, kad atsakomybė už agresijos nusikaltimą taikoma asmeniui, galinčiam kontroliuoti valstybės politinius ar karinius veiksmus arba jiems vadovauti.

Jokio pateisinančio jėgos ir grasinimo jėga naudojimo per *contra legem* prizmę remiantis teisingumo koncepcija teismai, manytina, negalėtų remtis. Jėgos naudojimas remiantis *contra legem* negali būti pateisintas ir agresijos atveju. Rusijos agresija prieš Ukrainą, prasidėjusi 2014 metais, negali būti pateisinta jokiais nuorodomis į tarptautinę teisę. Rusijos užsienio reikalų ministerijos pastangos pateisinti agresiją prieš Ukrainą yra aukščiausio lygio demagogija. Nuorodos į istorinį teisingumą kaip pateisinantis argumentas aptinkamas tiek Putino, tiek užsienio reikalų ministerijos atstovų pasisakymuose. Agresija negali būti teisinama per teisingumo prizmę. Agresija pagal šiuolaikinę tarptautinę teisę traktuojama kaip tarptautinis nusikaltimas. L. A. Sifurovos teigimu, bandymai teisinti agresiją per

30 Ernestas Spruogis, „Tarptautinis terorizmas ir legitimųjų priemonių kovojant su juo naudojimas“, *Jurisprudencija* 68, 60 (2005): 74–82.

31 „Jungtinių Tautų Chartija“, *Valstybės žinios*, 2002-02-13, Nr. 15-557.

32 Plačiau apie agresijos sampratą žr.: Saulius Katuoka, „Agresijos samprata tarptautinėje teisėje“, *Jurisprudencija* 88, 10 (2006): 16–21.

teisingumo koncepcijos prizmę reiškia visišką šiuolaikinės tarptautinės teisės ignoravimą arba net visišką antagonizmą³³.

Pastarųjų metų įvykiai, ypač Rusijos agresija prieš Ukrainą parodė, kad Rusijos kaip nuolatinės Saugumo Tarybos narės dalyvavimas tarybos veikloje, jai suteiktos privilegijos iškreipia teisingumo koncepciją ir jos pagrindu įkurtas Jungtines Tautas. Tenka konstatuoti, kad atsiranda nedermė tarp JTO institucijų priimamų sprendimų. JTO Generalinė Asamblėja specialiojoje sesijoje, vykusioje 2022 m. vasario 28 – kovo 2 dienomis, priėmė rezoliuciją dėl agresijos prieš Ukrainą. Rezoliucijoje konstatuotas Rusijos agresijos prieš Ukrainą faktas, taip pat Rusija įpareigota nutraukti karinius veiksmus prieš Ukrainą. Už rezoliuciją balsavo 141 valstybė, 5 balsavo prieš, 35 valstybės susilaikė³⁴. Generalinės Asamblėjos rezoliucija buvo atsakas į Saugumo tarybos nepriimtą sprendimą dėl Rusijos agresijos prieš Ukrainą, pasinaudojant Rusijos veto teise.

Saugumo Tarybos neveiknumas konstatuojant Rusijos agresiją prieš Ukrainą patvirtina faktą, kad turi būti pakoreguota teisingumo koncepcija, kai kalbama apie Saugumo Tarybos narių formavimą ir nuolatinį Saugumo Tarybos narių veto teisės panaudojimą. Nuolatinė Saugumo Tarybos narė, o, manytina, ir JTO narė negali būti valstybė, kurią Generalinė Asamblėja pripažino agresore. Tokios valstybės narystė Jungtinėse Tautose turėtų būti kuo greičiausiai suspenduota. Pasakytina, kad pirmieji žingsniai šioje srityje jau padaryti. Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja 2022 m. kovo 3 d. sprendimu sustabdė Rusijos narystę Jungtinių Tautų Žmogaus teisių taryboje reaguodama į Rusijos agresijos faktą prieš Ukrainą³⁵.

Išvados

Išnagrinėjus su teisingumo koncepcija tarptautinėje teisėje susijusias problemas galima padaryti tam tikras išvadas.

1. Teisingumo idėja formavosi palaipsniui. Pirmasis teisingumo terminą panaudojo Aristotelis. Paplitusi Aristotelio citata, kad „kai piliečiai gyvena santarvėje, teisingumas nereikalingas, bet jeigu jie yra teisingi, tai jiems dar reikia draugystės, ir didžiausias teisingumas yra draugiškumas“. Teisingumo idėją tarptautinėje teisėje pagrindė Hugo Grotius, ją išplėtojo analizuodamas teisingo karo idėją. XVII–XVI a. teisingumo idėja buvo paplitusi įvairiose valstybėse, ypač Anglijoje. Susiformavo vadinamoji „teisingumo kultūra“. Teisingumo idėjos buvo taikomos ne tik

33 Сифурова, *supra note*, 28: 20.

34 „JT Generalinės Asamblėjos specialiojoje sesijoje priimta istorinė rezoliucija – tvirta pasaulio parama brutaliai Rusijos agresijai patiriančiai Ukrainai“, Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija, 2022 m. kovo 2 d., <https://www.urm.lt/naujienos/141/jt-generalines-asamblejos-specialiojoje-sesijoje-priimta-istorine-rezoliucija-tvirta-pasaulio-parama-brutaliai-rusijos-agresijai-patiriančiai-ukrainai:25192#>.

35 „JT Generalinė Asamblėja pritarė Rusijos narystės JT Žmogaus teisių taryboje sustabdymui“, 15min.lt, 2022 m. balandžio 7 d. <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/pasaulis/jt-generaline-asambleja-pritare-rusijos-narystes-jt-zmogaus-teisiu-taryboje-sustabdymui-57-1664122>.

- teisėje, bet ir politikoje, religijoje ir net poezijoje. Šiuolaikinės tarptautinės teisės doktrinoje teisingumo koncepcijos analizei skiriama nemažai dėmesio. Tą patvirtina gausus mokslinių straipsnių, mokslinių studijų ir monografijų teisingumo temomis skaičius.
2. Tarp teisingumo ir tarptautinės teisės egzistuoja glaudus ryšys. Šie du reiškiniai vienas kitą papildo. Tai itin pastebima tarptautinės teisės normų kūrimo procese. Tarptautinės teisės normų kūrėjais yra tarptautinės teisės subjektai – valstybės ir tarptautinės organizacijos. Tarptautinės teisės normos atsiranda šių subjektų valių derinimo procese. Rengiant tarptautines sutartis, ypač daugiašales, neretai laikomasi konsensuso principo. Kiekvienos valstybės pozicija derinama su kitos valstybės pozicija. Šiame procese siekiama pasiekti tinkamiausią tarptautinės teisės normos variantą, kurio pagrindas – teisingumo elementas. Todėl šis procesas įvardytinas kaip „sutartinis teisingumas“. Taigi sutartinis teisingumas yra viena iš pagrindinių tarptautinės teisės ypatybių.
 3. Į klausimą, ar teisingumas yra tarptautinės teisės šaltinis, atsakytina teigiamai. Teisingumo idėja įtvirtinta tarptautinės teisės normose kaip savarankiškas arba papildomas tarptautinės teisės šaltinis. Šis teiginys grindžiamas Tarptautinio Teisingumo Teismo statuto 38 straipsniu, kuris įtvirtina teisingumo idėją per bendrosius teisės principus, taip 38 straipsnio antra dalimi, kurioje nurodyta, kad ginčus galima spręsti vadovaujantis *ex aequo et bono* taisykle. Teisingumo idėja labiausiai realizuota tokiose tarptautinės teisės šakose kaip tarptautinė jūrų teisė, tarptautinė žmogaus teisių teisė, tarptautinė ekonominė teisė, tarptautinė aplinkos apsaugos teisė. Tarptautiniai teismai ir arbitražai savo sprendimais taip pat patvirtina, kad teisingumas yra tarptautinės teisės šaltinis.
 4. Egzistuoja įvairūs keliai, per kuriuos teisingumo idėja realizuojama tarptautinėje teisėje. Dauguma tarptautinės teisės specialistų nurodo, kad teisingumas į tarptautinę teisę įsilieja per:
 - a) konkrečias tarptautines sutartis, kurios įtvirtina teisingumo koncepciją;
 - b) tarptautinę paprotinę teisę, kuri patvirtina teisingumo koncepciją;
 - c) bendrosius tarptautinės teisės principus, išskiriant teisingumo principą iš kitų bendrųjų teisės principų;
 - d) tarptautinių teismų ir arbitražų sprendimus, kuriuose remiamasi teisingumo koncepcija;
 - e) tarptautinės teisės doktriną, vadovaujančių tarptautinės teisės specialistų išvalgas teisingumo koncepcijos srityje.
 5. Tarptautinės teisės doktrinoje visuotinai pripažįstamos tokios teisingumo taikymo formos: 1) teisingumas *infra legem*; 2) teisingumas *praeter legem*; 3) teisingumas *contra legem*. Pirmoji teisingumo taikymo forma išeina iš konkrečių tarptautinės teisės normų. Jeigu norma įtvirtina tam tikrą teisingumo aspektą, jis turi būti taikomas remiantis šia norma. Teisingumas *praeter legem* gali būti suprantamas kaip teisingumas už tarptautinės teisės ribų. Kiekviena teisės sistema susiduria su

reiškiniu, kuris įvardijamas kaip teisės spraga. Tarptautinėje teisėje tai siejama su *non liquet* problema, kada teismas konstatuoja, kad nėra teisės normos, kuria remiantis galima priimti sprendimą. Manytina, kad net ir šiuo atveju teismas privalo priimti sprendimą. Sprendimas gali būti priimtas vadovaujantis bendraisiais teisės principais, reikalui esant vadovaujantis teisingumo principu. Teisingumas *contra legem* taikomas, kai iškyla poreikis pakeisti neteisėną teisės normą. Kai kurie autoriai linkę manyti, kai ši teisingumo taikymo forma susikerta su teisinės valstybės koncepcija. Vienas iš teisinės valstybės požymių – užtikrinti teisės vienybę. Reikia pabrėžti, kad *contra legem* atveju teisingumas stoja ne prieš teisę apskritai, o prieš neteisėną teisės normą. Teigtina, kad šią teisingumo taikymo formą gali taikyti tik tarptautinės teisės normų kūrėjai.

6. Į klausimą, ar gali būti koreguojamos tarptautinės teisės normos per teisingumo prizmę, atsakyтина teigiamai. Būtina pakoreguoti Jungtinių Tautų vienos iš svarbiausių institucijų Saugumo Tarybos formavimo tvarką ir spręsti klausimą dėl vieno iš nuolatinių Saugumo Tarybos narių likimo. Saugumo Tarybos neveiknumas konstatuojant Rusijos agresiją prieš Ukrainą patvirtina faktą, kad turi būti pakoreguota teisingumo koncepcija kalbant apie Saugumo Tarybos narių formavimą ir nuolatinių Saugumo Tarybos narių veto teisės panaudojimą. Nuolatine Saugumo Tarybos nare negali būti valstybė, kurią JTO Generalinė Asamblėja pripažino agresore. Tokios valstybės narystė tiek Saugumo Taryboje, tiek Jungtinėse Tautose turi būti suspenduota.

EQUITY AND INTERNATIONAL LAW

Saulius Katuoka

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *This article analyzes the phenomenon of equity and its relationship with international law. Equity as such began to form in deep antiquity. Aristotle was the first author to use the term 'equity'. Hugo Grotius cultivated equity and tried to justify it through the prism of a just war. Today, the concept of equity is in the sights of international law scholars. The article examines such topical issues as the relationship between equity and international law. It is noted that there is a close connection between these two phenomena. A very important feature of modern law is distinguished: contractual equity. The question of whether equity is a source of international law is answered. Forms of incorporation of equity into international law are examined. The forms of application of equity are distinguished and described: equity *infra legem*, equity *praeter legem*, and equity *contra legem*. Conclusions are drawn. It is pointed out that considering the concept of equity, it is necessary to adjust some norms of international law. The situation obliges us to do so.*

Keywords: *equity; international law; source of international law; contractual equity; equity *infra legem*; equity *praeter legem*; equity *contra legem*.*

Saulius Katuoka, Mykolas Romeris universiteto Teisės mokyklos Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės instituto profesorius, socialinių mokslų (teisė) daktaras. Mokslinių tyrimų kryptys: tarptautinė teisė, tarptautinė jūrų teisė, tarptautinė žmogaus teisių apsauga, tarptautinė viešoji teisė.

Saulius Katuoka, professor at the Institute of International and European Union Law at the Law School of Mykolas Romeris University, doctor of social sciences (Law). Research interests: international law, international law of the sea, international protection of human rights, international public law.